

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA

**PETHŐ JÓZSEF, A STÍLUS A NYELVBEN.
KOGNITÍV STILISZTIKAI TANULMÁNYOK.
MISKOLCI EGYETEMI KIADÓ, MISKOLC, 2023. 220 LAP.
ISBN 978-615-5626-87-6**

Debreceni Egyetem

Hazánkban az utóbbi két évtizedben a tudományokban ún. kognitív fordulat állt be, így a nyelv- és stíluselméletben is. Pethő József munkássága az utóbbi másfél évtizedben a funkcionális kognitív nyelvészet vonulatához tartozik. Ebben az időszakban stíluselméleti, lírai műveket elemző, fordításstiliztikai és a stilisztika nyelvpedagógiai összefüggéseit vizsgáló írásai jelentek meg.

A stílus a nyelvben című kötete a stilisztikában is végbement változást, kognitív fordulatot elemzésekkel szemlélteti. Bevezetéképpen a funkcionális kognitív nyelvészetet mint a kognitív stilisztika nyelvelméleti keretét értelmezi. Mindenekelőtt a stílus és a szövegtípus összefüggését főként német tudományrendszertani keretben ismerteti, illetve ennek nyomán gondolja tovább. Hangsúlyozza a szövegtípus és a stílusminta közötti szoros összefüggést, és a funkcionális kognitív stilisztika stílusfelfogásának értelmében emeli ki, hogy a stílus a szövegértelennek a nyelvi megformáltságából eredő összetevője. Ezt követően a stílus kognitív szempontú vizsgálatára: a jelentésképzés folyamatában betöltött szerepére hívja fel a figyelmet, majd fogalmi tisztázásra törekedve közvetíti a szöveg meghatározását és a szövegtípusok prototípuselvű mintaként kezelését. Ezt követően a német szövegtípusstílus-elemzések módszertani tanulságait ismerteti.

A szerző a tanulmányait az elemzett szövegek funkciói (a mindennapi használat, a szép-irodalmi és a tankönyvi szöveg) szerint rendezi három nagy egységbe. Ezekben az írásokban az a szemlélet uralkodik, amely a stílus kognitív, interakcionális és szociokulturális aspektusai szerint vizsgálódik.

Külön érdekessége a kötetnek a *Nyelvi stílus és a régió* című fejezete, amely a régió fogalmát a nyelvi stílus oldaláról közelíti meg, és ilyen kérdéseket vet fel: Milyen értelemben vezethető be a stilisztikába a régiófogalom? Adott stílustípusokon belül megjelennek-e releváns különbségek a régiók nyelvhasználatát összevetve? Adott szövegek stílushatása

miképp módosul attól függően, hogy a befogadó melyik régióhoz kötődik? Azért fontos felvetések ezek, mert a stilisztikák nem tárgyalják a stílus és a régió kapcsolatát. Pethő József a szótárak stílusminősítései alapján tesz összevetést a magyarországi magyar és a határon túli magyar nyelvváltozatok regionális stílusa között.

A következő fejezetben (*Metaforizáció és nyelvszemlélet a nyelvújítás diszkurzusában*) újszerű megközelítési móddal fordul a nyelvújítás sokszor tárgyalt jellemzőihez azáltal, hogy Kazinczy *Ortológus és neológus; nálunk és más nemzeteknél* című tanulmányában és levelezésében egyrészt a nyelvre mint entitásra vonatkozó metaforizációt, másrészt a nyelv megújításával kapcsolatos képi konceptualizációt vizsgálja.

Napjaink jellegzetes szövegtípusainak stílusát két írásában is elemzi: a *Szójáték és blending a reklámokban* című a hatás okának törvényszerűségét kutatja; *A stílus szociokulturális rétegzettségé híroportálok kommentjeiben* címűben pedig a stílusváltozatok sokszínűségére mutat rá.

A szépirodalmi rendeltetésű szövegekről készített tanulmányai adják a kötet legterjedelmesebb egységét, amelyben a Krúdy-kutató Pethő József több alkotó művéről kognitív stilisztikai módszerű elemzést nyújt, de mintegy bevezetesként a hétköznapi és a poétikus metaforák kapcsolatára hívja fel a figyelmet, azt a kérdést feszegetve: Mitől poétikus a költői metafora? Ezt a gondolatsort folytatja a Kölcsey *Zrínyi dala* és *Zrínyi második éneke* képi világának párhuzamáról írott összehasonlító elemzése, igazolva a nyelvi képek jelentésképző szerepét. Mindkét vers a HAZA ANYA fogalmi metaforát bontja ki: a korábban keletkezettben csak egyetlen kifejezésben (*a magzat hő szerelme*), míg a később írottban az egész szöveg stílus- és jelentésbeli koherenciáját meghatározza.

Pethő József a képiség témában elmélyedve, annak jelentésszisztematikáját, jelentésképző szerepét vizsgálva, Arany metaforáit és hasonlatait a *Toldi estéjében* teszi nagyító alá. Nagyon helyeselhetően, a költő nyomdokain haladva, a képeket nem elszigetelten, hanem a teljes szöveg jelentésszerkezetében játszott szerepük alapján értékeli. Bizonyító erejű idézetekkel szemlélteti, hogy az érzelmek képi konceptualizációja a stílushatás és a szövegértelem létrejöttében is szembetűnő szerepet tölt be.

A következő dolgozat a jellegzetes önmegszólító versek poétikai változatait mutatja be: Vörösmartytól a *Vég*, *A vén cigány* és a *Fogytán van napod*, Aranytól a *Mindvégig*, Babitstól az *Ecetdal*, *A gazda bekeríti házát*, *Csak posta voltál* című versekben, rávilágítva arra, hogy a prototipikusnak tartott egyes szám második személyű alanyokon és az egyes szám második személyű birtokos személyjeles alakokon kívül a lírai én megjelenítésének milyen eltérő formái fordulnak elő.

Igen figyelemre méltó tanulmány *A személyjelölés és az aposztrofé konstrukciói Kosztolányi Dezső Számadás című kötetében* című. Bevezetőjének alapozó gondolata: a kognitív poétika egyik legfontosabb feltevése szerint az interszubsztitívitás a poétizálódásnak is lényegi

összetevője, ezért kulcsfontosságú annak megfigyelése, hogy a lírai diskurzusokban miként járulnak hozzá a személyjelölés formái a jelentésképzéshez és a poétikai hatáshoz. Ezt tekintve a *Számadás* című verskötetben öt alaptípusa különíthető el az aposztrofikus dialógus és a lírai monológ konstrukcióinak: az önmegszólító versek; a stabilizálhatatlan helyzetű aposztrofikus beszéd (meg- vagy önmegszólítás); a befogadóhoz való közvetlen odafordulás konstrukciói; megnevezett aposztrofikus megszólítottja van a versnek; nincs azonosítható aposztrofikus címzett.

Érdekes kitekintés a tanulmányírónak az a vállalkozása, amely német fordításokban követi nyomon Kosztolányi-versek személyjelölési konstrukcióinak megvalósulását és stílusértékét, illetve Móricz prózáiban a nyelvjárási és „fél-nyelvjárási”, az archaikus alakokat; a stílus szociokulturális rétegzettségéhez kötődő, a szövegstílust meghatározó kategóriákat és a személyjelölés szerkezeteit.

Móricz és Krúdy jellegzetesen eltérő prózájának összehasonlító elemzéséhez a következő szempontokat aknázza ki: témabeli hasonlóságok; az étel, az étkezés motívumának a középpontba és ugyanakkor szimbólummá emelése; új stílus teremtése; képi ábrázolás; a szabad függő beszéd használata.

A közoktatásban dolgozó magyar szakosok számára különösen fontos egysége a kötetnek *A stílus és a jelentés nyelvpedagógiai aspektusai* című. Ebben az első írás a funkcionális-kognitív modell központi kategóriája, a stílushatás szempontjából mutatja be, hogy az új stilisztikai és módszertani megközelítésnek milyen anyanyelv-pedagógiai hasznosítása jelentkezik a funkcionális szemléletű gyakorlatokban. A második arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyarnyelv- és irodalomtankönyvekben megjelenő ismeretek tudatos összekapcsolása célszerű és szükséges a készségfejlesztés szempontjából. *A szemantikai alapkategóriák nyelvpedagógiai jelentősége* című munka pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a funkcionális nyelvészetnek nyelvpedagógiai szempontból alapvető tétele: a nyelvi rendszerben a jelentés a meghatározó tényező, és ennek fényében érdemes lenne a tankönyvek, a munkafüzetek szemantikai anyagának áttekintése, illetve fogalomértelmezéseinek pontosítása.

Pethő József kötete három nagy egységbe rendezetten kognitív stilisztikai nézőpontú tanulmányokat tartalmaz, amelyek lényeges funkcionális stilisztikai elméleti kérdéseket tárgyalnak segítve ezzel a tudatos nyelvhasználatot, a stíluselemzést, az irodalomértést és a tankönyvválasztást.